

századát a háborúból, és eljut vele a Budai Önkéntes zászlóaljba, és részt vesznek a németek elleni harcban. E közben néhány izgalmas kaland a németekkel, kivégzésre váró magyar katonák megmentésének kísérlete, vakmerő vállalkozások, szerelmi kalandok. Minden van itt, mi szükséges egy hasonló helyzetben játszódó történethez. Veszélyes kaland ez, s az író nem feledteti velünk, hogy hősei minden pillanatban az életükkel játszanak. A kaland sikerül — néha talán már előre is sejti ezt az olvasó —, de a siker mindig csak hajszálon múlik, s minden további lépés bizonytalan. S ez a „bizonytalan század” széthulló erővel nem minden aggály nélkül kovácsolódik a németellenes harc egységévé. Ha a kalandosság nem is szuggálja a mélyebb kérdésekkel való foglalkozást, Cseres ebben az előbb említett mozzanatban mégis a *Hideg napok*-ban is már feszegetett problémához kanyarodik vissza: a háborúból megmenekedett század nem minden kétség és bizonytalanság nélkül áll a Budai Önkéntes zászlóaljba. A főhadnagynak majd oda kell állnia az elesettek feleségei elé is, nehéz lelkiismereti küszködést kell kiállnia, s ennek a terhével nehezülve búcsúznak el a regény hőseitől. S van még egy mozzanat, mi Cseres könnyedebb művét a *Hideg napok*-hoz kapcsolja: a főhős egy helyütt azt kérdezi, hogy hányféle magyar van? Nehéz kérdés ez ebben a bizonytalan században (most már az évszázadra értve a regény címét), mert hiszen sokféle magyar mutatkozott meg

a fasizmus alatt, mind magyarnak vallotta magát, de valamelyik a sok közül nem volt igazi, vagy nem volt az igaz ügy magyarja, s a sokféleségben sokan más-más módon mégis az igaziak voltak.

Cseres regénye a kaland jó lendületével futó sorozatához igazodó szálán íródott, a hirtelen, erős megszokításokkal készült montázsok szinte a filmreírott-ságot juttatják eszünkbe. Ez a stílus megőrzi a történetet azon az egy szálon, amely a főhős útja, s nem csábítja az író fős anekdotázásra és izgalmat keltő mellékesemények elmondására. Itt is, mint egyéb Cseres-művekben, tanúi lehetünk két jellegzetes írói tulajdonságának. Az egyik a nyelvi bravúr, itt egy tájszó elhelyezésével már megleveníti az esemény színhelyét, hangulatát adja. A másik az elbeszélte történet hitelességének megteremtése bizonyos dokumentumokra való hivatkozással. Az egyik háborús esemény leírásánál egyszer csak kiszól az író a sorokból: „Két vallomás áll rendelkezésünkre: egy szakaszvezető és egy vész-tűi parasztember visszaemlékezése.” És itt eszünkbe jut megint a *Hideg napok* keletkezése: az író hatalmas levelezést folytatott az újvidéki események szemtanúival.

Cseres új műve a legnemesebb értelemben vett kalandregény, a történelmi események megidézésének új módja az író életművében. (*Kozmosz Könyvek* 1968.)

ILIA MIHÁLY

MOCSÁR GÁBOR: FEKETE CSÓNAK

Prózaírodalmunk mai átalakuló, korszerűsödő korszakában egyre több kísérletező művel találkozunk. Ilyen jellegű Mocsár új regénye is. A kritikus és az olvasó számára egyaránt izgalmas kérdés: vajon ezekben a művekben mi a több, a kísérlet, a „technika”, vagy a beteljesülés? És mi a kísérlet lényege: túljut-e az író a forma öncélú útján, keresi-e az élet, a társadalom kérdéseire a megoldást és a helyes emberi magatartást, sikerül-e egységet, folyamatosságot, lényegest felmutatni a gyorsan változó időnkben? A köztudatban még nem mindig, de a valóságban így, együtt vetődnek fel ezek a kérdések, mert önmagában bármilyen bravúrosan újszerű is egy mű formája, ha nincs szemlélete, elforduló magatartása, anakronisztikus érzéseket, magatartást

sugall, akkor az „új technika” a legjobb esetben is a megrekedtség áttűnő takarója. Másrészt az is tény, hogy a mindinkább bonyolódó életjelenségek összefüggéseit, rejtett törvényeit, a mai ember jellemzőit és viszonyait aligha lehet intellektuális élménnyé tenni új eszközök nélkül. Erről vallott Brecht is, amikor így figyelmeztette író-társait: ahhoz, hogy a felfogott, de dinamikus változó valóságot kifejezzék, meg kell változtatni az ábrázolási módot is. Az élet így parancsa: a művészet immanens törvénye ez, mely az efemer divatos jelenségek mögött szüntelenül ösztönző, formáló kényszerűséggel hat.

A modern prózánknak ebben a frissülő, új távlatokat hozó sodrában született Mocsár új regénye, a *Fekete csónak*. Már előző munkájával, a *Fecskék*

és *miatyánk*-kal is ide törte az utat. Igaz, ebben a szerkezetet, az építkezést a novella törvényei szabják meg, de ahogy körülpásztázza a témát, visszavisszatér a főgondolatokhoz, és ahogy azokat összefogja, hogy a hosszas kifejtések helyett a drámai fordulatok lényeges pillanatainak sokszempontú, sűrített keresztmetszetét adja, már azokat a szerkezeti, formai újításokat veszi birtokba, amelyeket természetesen könnyedséggel alkalmaz új regényében.

A *Fekete csónak* egy népes család három generációjának életútját, sorsát foglalja magában. A téma nagy családragényekhez hasonlóan több kötetre is elég lenne. A szerző mégis tulajdonképpen kisregényt írt. A cselekményt néhány órára sűrítette össze. Az idős Laczkó halálhíre gyászolni és temetni hazahozza a világban szétszóródó testvéreket és unokákat. Am nem ismeretlenül jönnek. Az író közbe-közbe visszanyúl életükbe, s ami lényeges, azt mind megtudjuk róluk, és így a kritikus délutánon már frappánsan jellemzett, más-más sorsú és életfelfogású emberek kerülnek együvé; összecsapásaikban ugyanazok az életjelenségek — hosszabb kifejtés nélkül — egyszerre több szempontú megvilágítást és mélyebb értelmet kapnak.

De ennél talán még lényegesebb, hogy a metszőpontokban a más-más síkról és szintről egymásra vetített érzelmi és értelmi impulzusok nem lezárt, körülhatárolt, hanem többrétegű gondolatiságot hoznak létre. Az első pillanatban ez amorfnak és viszonylagosnak, az eszmék és érzelmek partalanításának tűnhet. Azonban ez a relativitás és elmosódottság csak látszólagos: a valóságban az ítéletek többrétűségük és többszempontúságuk révén összetettebbek, tartalmasabbak lesznek, és híveiben fejezik ki a dinamikusan változó, bonyolult életjelenségeket. Emellett — mert nem minden vonatkozásban zártak, és mert többszintűek — továbbgondolásra kényszerítenek, és nagyobb intellektuális élményt adnak: az olvasó akaratlanul is aktív befogadóvá válik.

Mocsár újabb regényében az egyéniséget és a különböző emberi magatartást meghatározó alaptörvényekig igyekezik eljutni. Következtetési ha itt-ott vitára is készítenek, de mindenféleképpen elgondolkoztatók. Alapkonceptiója azt sugallja, hogy az élet szüntelen folyamatában nincsen végső, mindent elrendező megoldás. A tegnapi gondok ugyan elmúlnak, az életkébe, sorsokba belenyúló, sokszor tragikus el-
lentmondások megoldódnak, de ugyan-

akkor újak születnek. Ezt érzékelteti a három generáció. Az öreg Laczkó élete végéig nem tud igazán megbékülni a falu új életével. Orvosoltan apró sérelmei szörnyű igazságtalanságérezéssé nőnek. Az oldás a második generáció, az idősebb testvér, Imre életében közvetkezik be. Lelki szemeivel még ő is látja a nagy táblák helyén a felszántott mezsgyék: még bekötött szemmel is visszatárla a volt néhány holdjához, de már tartós gyökeret vert az új életbe, és nem hagyja tékozozni a közös vagyont.

A harmadik generációt az unokák képviselik. Ők már a mai kor gyermekei. Sok vonatkozásban értetlenül állnak a nagyapák és az apák gondjai előtt. Más az életritmusuk és az életcéljuk. Igaz, az utóbbi még kiforratlan, amorf, ködös elképzelésekkel és illúziókkal telített, de tiszta szándékokkal indulnak. Segítésre, megértésre volna szükség, de nem kapják meg, és kétséges, hogy törés nélkül, tiszta lobogásukat megőrizve önmaguk meg tudnak-e küzdeni életcéljukért és helyükért.

A mű izgalma, értelme, mondanivalója ezeknek az indulatoknak a metszőpontján világlik meg legjobban. De itt vetődnek fel a kérdőjelek is. Az kétségtelen, hogy a regény egészének gondolati anyaga pozitív és életserű. De a többszintűséggel, az életsorsok egymás mellé játszásával néhány olyan gondolat is sugalmazódik, amely vitára készítenet. A három generáció sorsában van valami közös: a kiszolgáltatottság érzése, az ösztönös fatalizmusa. Ezt az idősebb testvér így fogalmazza meg fiának: ... „de ha egyszer valamibe beleszülettünk... tehetünk ellene?” A tanult fia ezt még tudatosabban foglalja össze: „az ember a maga egyedi mivoltában ki van szolgáltatva a történelem erőjének”. Ami önmagában természetesen igaz. Az egyén azonban a közösség része is, és mint ilyen, nemcsak passzív, hanem közvetve, vagy közvetlenül aktív és formálója a történelemnek. Dialektikus viszony ez, amelynek csak egyik oldala a kiszolgáltatottság.

A másik, amit szóvá kell tenni, az a Karcsi anarchista lázadása mögött meghúzódó cinikus életfelfogás. Természetesen írónak joga van ilyen figurákat ábrázolni, különösen ha ezt olyan árnyaltan teszi, mint Mocsár. A probléma abból adódik, hogy a jobb sorsra érdemes, tehetséges és gondolkodni bátor fiút a körülötte levő világ: a mi világunk pofozza illyenné; a teljes valóságunk, és ez az általánosítás így motiválatlanul, a fenti és a kinti világ torzítúkra.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a hevenyszöve megkérdőjelezett gondolatok nem a mű fő sodrához tartoznak, és ezért el is halványulnak a regény érdemei mellett. A könyv végül is sikeres alkotás. Mocsár eddigi írói pályájának beteljesülését hozta, legértetebb erényeit csillogtatja meg ben-

ne. Korszerű eszközei, gördülékeny megszöve, tiszta formavilága és lényeglátása, sokoldalúan jellemzett hősei miatt joggal sorolhatjuk munkáját a jó könyvek sorába. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

KRAJKÓ ANDRÁS

ELBESZÉLÉS

GALGÓCZI ERZSÉBET: FIÚ A KASTÉLYBÓL

Mai tárgyú szépprózát írni, a körülötünk élő világot ábrázolni könnyű is, meg nehéz is. Könnyű, mert nem kellene hozzá gazdag ötletek, inkább csak figyelem; az aktualitások téma világa nem kíván fantáziateljesítményt. Annál jobban igényli viszont az önálló és egységes világnézetet, a szemlélet éberségét. A leírást vagy cselekményt szemlélettel megtoldani — erre minden írónak szüksége van (talán csak a romantika nélkülözhetette, vagy negligálta önmagával eltelve). A kortársak és a kortársesemények íróját tárgyválasztása a szemléletnél is többre: ítélkezésre, kiállásra, kritikára kötelezi, sőt kényszeríti. Nem is a ma írója az, aki ezt a kényszert nem érzi. Galgóczy Erzsébetben domináns ez a kényszer.

Hatodik prózaköte a mostani. Ha sarkítani akarjuk írói szándékát, két vezérmotívumot kapunk: a magányba szorult ember állapotának és a magány leküzdésének rajzát, valamint a munka, a cselekvésszöve már-már mitikus tiszteletét. E két princípium látszólagos elmentétől fejlesztí véletes hősei sorát mindig szoroson a valóság vonzásában. Az irányított válogatás teljesíti ki prózájában a világnézeti mondanivalót, árnyaltabb következtetéseket szuggerálva, mint a cselekvésképletek pusztá levezetése. A könyv minden írása a monumentális ember- és sorslátás irányába mutat. Figurái szélsőségek, szenvedélyesen célratorók, helyzetei nagyszabásúak: mindig morál ütközik a közzönyel. Magukra hagyottan megszokszorozni kénytelenek önmagukat, s ha elbuknak — mert el kell buknok a bennük felgyülemlett feszültség bírhatatlan szorításában —, saját halálukig magasodnak föl. Legtöbbjük tudatosan választja a halált, vagy nem tér ki előle, mert eszménye az alku nélküli élet. Nemcsak naptárilag, de egész habitusukkal itt és most élnek.

Az idegenből települt Vangyia nem tudta, mikor mi az erkölcs; végrehajta-

tott és kilakoltatott, mert ezt kapta parancsba, mert úgy tudta, ez a tisztesség, ha a párt ezt követeli. Vangyia fölgyüttotta a termelészöveket székházát, a nádtetés putrit, mert részegen hortyog felesége mellett nem gyözte nézni a minden éjjelig világos ablakot, ahol döntenek és beruháznak, munkamenetet vitatnak, most már mindig nélküle, akit sokéves elnöki tiszttségéből visszanyomtak a vagongyárba. Ott világárva és céltalan. Most, amikor kegyetlen múltja tapasztalatait hasznosítva, tisztességesen dolgozhatna, kivetette a falu, bukkott ember, mindenki megfedkezett róla.

A *Budapest egymillió kilométer Szalókija*, akár Vangyia, élen járt a padlások kisöprezésében. Tanult mesterseg híján mindenhez „érténie” kellett. Nyomában esett nők, családok, aggastyángyerekek. De korrumpálja a tetszés, mely a nőkből felüzüdul. Majd kallódik még valameddig, aztán Vangyiahoz hasonlóan alámerül.

A címadó novella itt közölt változatában majdnem „szelíd”. A kastélyban tanázó vándormunkások egyikét a sorakatonaság zökkenti ki lentjáró és hulián életviteléből. Valakit szeretni, valakihez tartoznia kell; levelet ír tehát a tizenhét éves könnyed és butuska kislánynak. Leánya nevében az anya válaszol. Hónapokig tart a levélcsere. Árvíz van, megérkezik a fiú. Formailag a lányhoz, lényegileg a levelek írójához jött, a negyvenéves anyához, aki rokkant férje helyett családfeenntartó és a helytállás megszállottja. Tárnok Zoltán beleszeret az asszonyba, mert a negyvenéves asszony az első ember, aki meg akarta ismerni őt; először éli át a kölcsönösség, a valakihez tartozás misztériumát.

A kötet legsúlyosabb írása, amely itt jelenik meg először, *Az ügyész felesége*. Luca nem bír ellenállni a tetszésnek, s akár a hímrinygó Szalóki, egyik ágyból a másikba úszik, s mikor kiszáll, tönk-